

AZ EURÓPAI UNIÓS JOG ETIKAI VONATKOZÁSAI

- kritikai elemzés, különös tekintettel az Egyház társadalmi tanítására -

- *doktori értekezés tézisei* -

PÜNKÖSTY ANDRÁS

szerző

Témavezető: Dr. Szabó Marcel, egyetemi docens

Társ-témavezető: Dr. Szuromi Szabolcs Anzelm O.Praem., DSc.

Budapest, 2013.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Doktori Iskola

I. A kutatás összefoglalása és fő célkitűzései

A kutatásom célja az európai integráció megvalósult működésének és jogi felépítményének etikai szempontú értékelése. Az integrációt kísérő közgondolkodás, mind a formális jogi megfogalmazások, mind a politikailag motivált diskurzus szintjén egyre hangsúlyosabban érvényesíti az érték alapú retorikát az Európai Unióval összefüggésben. A Lisszaboni Szerződésmódosítás során a tagállamok az Alapszerződésben rögzítették, hogy melyek az uniós értékek,¹ s egyúttal az európai integráció céljaként határozták meg az uniós értékek előmozdítását.² Ezen szándék mögé az Unió történetében először szankciók is rögzítésre kerültek.³

Dolgozatom alapját képező kutatásban arra kerestem a választ, hogy az értékekhez való hozzáállásban tapasztalható uniós szintű elmozdulás miként értelmezhető, milyen megalapozottsággal rendelkezik, van-e gyakorlati relevanciája és miképpen lehet azt elhelyezni azt jogi és etikai szinten. Ezzel a kutatás perspektívája a jogi elemzés lehetőségén túl etikai szempontú értékelést is felvállal. Tekintettel arra, hogy egy méreteiben és viszonyrendszereiben rendkívül összetett valóság vizsgálatáról van szó, amelynek az etikai nézőpontból történő elemzése számos értelmezési lehetőséget vet fel, dolgozatomban egy jól meghatározott és történelmileg a társadalom helyes működésével foglalkozó az erkölcssteológia területére eső irányzat, az Egyház társadalmi tanításának eredményeit használtam fel.

A kutatás célkitűzései között szerepelt az Európai Unió működésével kapcsolatos empirikus tapasztalatra adott tudományos igényű reflexió felvázolása, amely a *kontextualizáció módszerén* keresztül törekszik a gyakorlati tapasztalatok és a jogi meghatározottságok közötti kihívás érzékeltetésére, és egyúttal a lehetséges feloldási javaslatok kidolgozására. Ennek megfelelően a kutatás támaszkodik arra – az integrációval összefüggésben mindeddig viszonylag szűk körben megjelenő – jogirodalmi hagyományra, amely a jog vizsgálatát nem kizárólag a formális jogi oldalról közelíti meg, hanem elhelyezi azt szociológiai, filozófiai összefüggéseiben is. A dolgozatunk szempontjából jelentős figyelembe veendő szociológiai valóság az identitás kérdéskörében ragadható meg, míg filozófiai oldalról a jog etikai tartalmának vizsgálatában, illetve a köz szférájában megjelenő argumentációk filozófiai megalapozásában merül fel. Ez utóbbi elvezet ahhoz a kérdéshez, hogy a szekuláris racionalitás, illetve a vallásos előfeltevések alapján álló, a köz életére vonatkozó érvek miként érvényesülhetnek az európai közgondolkodásban.

¹ EUSz 2. cikk.

² EUSz 3. cikk.

³ EUSz 7. cikk.

A kutatási téma *aktualitása* különösen az Alkotmányos Szerződés elutasítása után vált nyilvánvalóvá nemcsak a szakmai, de a szélesebb közönség számára is. Az európai integráció szerződéses krízise alapvetően a polgárok integrációval kapcsolatos fokozódó meg nem értettségére volt visszavezethető. A szerződéses reform ugyan sikeresen lezajlott a Lisszaboni Szerződés elfogadásával, azonban a probléma mélyén húzódó alapkérdést csak felerősítette a gazdasági válság. Így továbbra is igen aktuális az olyan kérdések vizsgálata, mint az Unió végső célja, az uniós értékek mibenléte, az identitás leírására vonatkozó koncepciók, az uniós polgársághoz kapcsolódó jogok és kötelezettségek viszonyrendszere, illetve a vallás helye az európai közszférában (public sphere). Ezek tisztázása hozzájárulhat az integráció hosszú távú fenntarthatóságához, az Unió hitelességéhez elmélyítéséhez, illetve akár az önértelmezés újragondolásához.

II. A kutatás módszere és források

1) A kutatás általános módszertani elvei

a) Holisztikus megközelítés

A kutatási módszertan három fő pilléren nyugszik. Egyfelől *összegző jellegű munka*, amely a területet érintő szakirodalom feldolgozásán alapul. Az európaiság magját érintő jogi megoldások és követelmények, az európai étosz (ethos) jogi felépítményben megjelenő aspektusainak szakirodalma sokrétűnek mondható. A demokrácia, a joguralom és az emberi jogok tisztelete vitán felülállóan az európai társadalmak sajátja,⁴ azonban az, hogy ezek, illetve hogy az alapszerződés szerinti uniós értékek és tagállamok társadalmait leíró jellemzők miképpen jelennek meg az Európai Unió berendezkedésében a vizsgálatom tárgyát képezi.

A Lisszaboni Szerződés újrafogalmazza (meghatározza) az Európai Unió értékeit és célját. Ez alapján az Unió értékei az emberi méltóság tisztelete, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság és az emberi jogok tisztelete, amelyeket kiegészítenek a tagállamok értéktartalommal bíró további jellemzői, mint a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás és a nők és férfiak közötti egyenlőség.⁵ A fogalmak értéként való értelmezését az Unió közrendi berendezkedésében a szakirodalom nem dolgozta fel részletekbe menő módon. Ezen túlmenően az uniós értékfogalom a maga jogi és szociológiai összefüggésben további tisztázást igényel, tekintve, hogy az uniós jogdogmatikai fogalmak – úgymint, általános alapelv (founding principles), általános jogelv (general principles of law) és az Unió értékei (values of the Union) – közötti a határok nem tisztázottak. A Lisszaboni Szerződés az Unió célját (telos-át) is újrafogalmazza; rögzíti, hogy az Unió célja a béke, az Unió értékeinek és népek jóléteinek előmozdítása, illetve kiemelt hangsúlyt kap a szociális szempontokat érvényesítő piacgazdaságon alapuló belső piac kiépítése, valamint az Unió

⁴ Koppenhágai Nyilatkozat az Európai Identitásról, 1971.

⁵ Vö. EUSz 2. cikk.

külkapcsolatain keresztül a saját értékeinek a közvetítése a világ többi részéhez való viszonyában. Ezen új hangsúlyok, illetve a megfogalmazott célok valódi tartalmának és tényleges érvényesülésük keretei szintén a dolgozat alapjául szolgáló kutatás meghatározó elemei.

b) Rendszerszemléletű megközelítés

Ebben a tekintetben a kutatás során a munkamódszerem *rendszeralkotó elemeket* is felvállal. A rendszeralkotó metodikai megközelítés három aspektusból értelmezhető. Egyrészt az Unió értékeinek az Unió közrendi berendezkedésében és az uniós jogi dogmatikában elfoglalt helyével kapcsolatosan igyekszem a rendszerszemléletű megközelítésmódra, amely az értékek és jellemzők az Alapszerződésben, a jog- és politikaalkotásban, valamint az Európai Unió Bíróságának ítélkezési gyakorlatában betöltött szerepének vizsgálatán keresztül lehetséges. A rendszeralkotó elem további aspektusa a fentiekben említett dogmatikai tisztázás eredményeinek felhasználásával az etikai aspektusok és az érték-fogalom egyes uniós szakpolitikákban betöltött szerepének vizsgálata. Az a körülmény, hogy miként jelenik meg például a szolidaritás az uniós közjogban, olyan eltérő jelentéstartalmakkal, mint általános alapelv, érték és jogelv, valamint miképpen fejt ki hatását az unió egyes szakpolitikáiban a dolgozat hangsúlyos részét képezi. A szolidaritás egyes jelentéstartalmi eltérő hatásainak rendszerezése még várat magára, hiszen megjelenik úgy is, mint elvi hivatkozási alap a szakpolitikák esetében, illetve esetenként konkrét jogkövetkezménnyel bíró jogelv is lehet. Hasonló vizsgálat lehetősége kínálkozik egyes további értékfogalmat is takaró koncepciók esetében is, mint például az emberi méltóság. A dolgozatom esetében a rendszeralkotó megközelítés harmadik vonatkozása az értékfogalmak dinamikájának összevetése a (katolikus) Egyház társalmi tanításában meghatározott, a *személyt középpontba állító* társadalomszemléletével.

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés elismeri az egyházak és vallásos szervezetek „különleges hozzájárulását,” és „nyílt, átlátható, rendszeres” párbeszédet folytat velük.⁶ Ennek a strukturált párbeszédnek a keretei kialakulóban vannak, azonban kérdéses, hogy miképpen jelenhet meg, illetve egyáltalán van-e lehetősége annak, hogy az Unió közrendi berendezkedésében az Egyház a társadalom működésére vonatkozó ajánlása valamiképpen megjelenjen. A kérdés vizsgálata annak az empirikus tapasztalatnak a rendszerszemléletű feldolgozásával lehetséges, hogy az egyes kommunikációs csatornákon keresztül eljutatott üzenetek befolyásolják-e valamiképpen az uniós folyamatokat.

c) Interdiszciplináris megközelítés

A munkamódszerem harmadik jelentős sarokköve az *interdiszciplináris megközelítés*. A kutatás során a vizsgált problematika összetettsége miatt az elsődleges jelentőségű jogi nézőpont mellett kitekintést kell tenni más diszciplínák irányába is. Egyrészt az uniós

⁶ EUMSZ 17. cikk.

jog vonatkozásában a jogelméleti megközelítés a hazai jogirodalomban – néhány kiváló példától eltekintve – újszerű megközelítésnek számít, de emellett indokolt az etika eredményeinek felhasználása, amely a dolgot újraszűrését is nagyban meghatározza.

Az Unió egyik központi és egyre inkább hangsúlyozott értéke a szolidaritás, amely kifejti hatását a jog- és politikaalkotásban, az Európai Unió Bíróságának joggyakorlatában, ezen túlmenően – egyes szerzők szerint – a tagállamok jogrendszerei között feszültségek feloldásának hatékony eszköze. A szolidaritás az Európai Unió mind hangsúlyosabbá váló *szociális dimenziójának* is az egyik központi elvi hivatkozási alapja, azonban az érvényesülésének határaival kapcsolatban számos kérdés felvetődik. A jóléti államok szociális ellátásaival kapcsolatos többletköltséget az egyes állampolgár a közös identitásnak köszönhetően – amelyet támogat a nemzeti, kulturális és nyelvi kötelék – könnyebben elfogadja, azonban az Európai Unió esetében (amely valójában ezt a belső szolidaritást célozza meg) a szupranacionális szinten megvalósuló költségvállalási hajlamnak korlátját jelenti a közös identitás hiánya. Az európai identitás kérdése alapvetően összefügg a közös európai értékekkel történő azonosulási hajlammal. Az Unió fejlődése szoros összefüggésben van a tagállamok arra vonatkozó döntésével, hogy milyen irányba kívánják (tovább)fejleszteni az integrációt. Ehhez hasonlóan az Unió jogi berendezkedése sem független az egyes tagállamok belső hagyományaiban kikristályosodott jogi megoldásoktól és etikai, morális értékválasztásoktól.⁷ Az egyes tagállamokban jelen lévő felekezetek és egyházak eltérő mértékben, de tagadhatatlan módon – jellemzően történeti aspektusból – hatást gyakoroltak az etikai és morális szempontjaik érvényesítésével a közrendi berendezkedés kialakulására, és annak alapjául szolgáló jogi berendezkedésre. Az egyes felekezetek, a vallásgyakorlás, illetve az Európai Unió joga közötti kapcsolat számos ponton találkozik.

A jog és az erkölcs viszonya hagyományosan gazdag diskurzus alapjául szolgál, amelyben egymástól igen távol álló álláspontok jelennek meg. Egyes szerzők véleménye szerint a jog dogmatikai megalapozottságának gyengüléséhez vezetnek az etikai, erkölcsi megfontolások, mivel az azokról való általános egyetértés hiánya a jog belső szerkezetének gyengüléséhez vezet, míg mások szerint éppen a jog autoritása és hatékony érvényesülése feltételezi azt, hogy az adott közösség számára irányadó erkölcsi szempontoknak is a közvetítője legyen. Az uniós jog esetében éppen a nehezen meghatározható és igen sokszínű identitás vizsgálata segít hozzá bennünket ahhoz, hogy az európai társadalmak által elfogadott közös értékeket (azok valódi konkrét tartalmát) determinálni tudjuk. A Lisszaboni Szerződésben a tagállamok elköteleződnek amellyel, hogy az Európai Unió célja az európai értékek előmozdítása, azonban ennek a gyakorlati jogi szabályozásban történő megjelenése, illetve az Unió tényleges működése között ellentét látszik feszülni. Kutatásom tárgya kiterjed az európai értékek háttérének vizsgálatára, az értékek Unióban betöltött szerepére és annak meghatározására, hogy

⁷ RONAN MCCREA: *Religion and the Public Order of the European Union*, 2010. Oxford: Oxford University Press.

mely területeken és módszerekkel lehet ez Unió által meghatározott értékeket további valódi tartalommal megtölteni.

b) A kutatás megvalósításának folyamata és konkrét forrásai

A kutatási programomat a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskolában végzem. A Doktori Iskolában 2007 szeptemberében kezdtem meg a képzést, és 2010/11-es tanév tavaszi félévében szereztem meg az abszolutóriumot. Tekintettel arra, hogy a minőségi kutatómunka elengedhetetlen feltétele az oktatói tevékenység, a külföldi tanulmányút és a gyakorlati életben szerzett munkatapasztalat, a doktori képzés mellett igyekeztem hangsúlyt fektetni ezen tevékenységekből származó szemlélet felhasználására a kutatási folyamat eredményeinek értékelése során.

A kutatási területhez kapcsolódó külföldi képzések és kutatóutak közül a következők lehetnek említésre méltóak. Az University of Cambridge „Diploma of Higher Education in an Introduction to English Law and the Law of the European Union” (2009) képzése, valamint a Közép-európai Egyetem „Advanced European Union Legal Practice Special Lisbon Treaty Edition”(2010). A kutatóutak közül az University of Oxford Campion Hall elnevezésű állandó magánkollégiumában (permanent private college) vendégkutatóként (academic visitor) történő látogatás (2010), valamint a Leuveni Katolikus Egyetem könyvtárában megvalósított kutatómunka lehet említésre érdemes (2011). A gyakorlati tapasztalatok körében a kutatómunka tartalmával összefüggésben kiemelkedik a gazdaságirányításért felelős minisztériumban a Nemzetközi és Európai Unió Főosztályon végzett munka, ahol az uniós jog működésével kapcsolatban közvetlen tapasztalatokat szerezhettem a pilot-, és kötelezettségsegzési eljárások minisztériumi szintű koordinálásban való részvétel során, amely vonatkozásában nem elhanyagolható aspektus a tapasztalat szempontjából a munkavégzés időpontja (2011-2013). A gyakorlati szemléletet támogatja továbbá a Gazdasági Versenyhivatal Nemzetközi Irodáján folytatott munkavégzés (2013).

A kutatómunka közvetlen forrását képezte az könyvtárakban fellelhető szakirodalom – rendelkezésre álló idő alatti – feltérképezése (Budapest, Oxford, Leuven), beleértve a könyvtárak által elektronikus adatbázisokhoz való hozzáférési lehetőséget. Alapvető közvetlen forrásként használtam fel az Európai Unió jogforrásainak elektronikus úton hozzáférhető adatbázisait, különös tekintettel az Európai Unió Bíróságának esetjogára, valamint az intézmények kommunikációira. A forrásgyűjtés körében ki kell emelni a személyes beszélgetéseket és interjúkat, amelyeket Brüsszelben végeztem az egyes intézményekhez köthető tisztségviselőkkel, illetve az intézmények mellett dolgozó katolikus szervezetek képviselőivel. Ezúton is hangsúlyozni szeretném a gyakorlati munkavégzés hozzáadott értékét a dolgozatban érvényre juttatni kívánt kontextualizáció módszerével kapcsolatban.

III. A kutatás eredményei és hasznosítási lehetőségei

1) A dolgozat felépítése

A dolgozatom öt fő részből épül fel. Az *első részben* az etikai érv jelentőségét igyekszem megalapozni az uniós jog vonatkozásában. Megkísérlek rámutatni, hogy az uniós jog összetett valósága – mint az emberi cselekvések eredője – etikai vizsgálat tárgya lehet, különösen az azt leíró karakterisztikákon keresztül. Az Európai Unió mélyebb legitimitása érdekében szükség van arra, hogy egy igazságosabb intézményi ethoszt képviseljen, amellyel az unió polgárai jobban tudnak azonosulni. Erre irányuló szándékot fejez ki a Lisszaboni Szerződés módosítás, amelynek új 2. és 3. cikke ez uniós értékek előmozdítását hangsúlyozza.

A *második részben* ezt az új etikai perspektívát vizsgálom, olyan módon, hogy igyekszem áttekinteni az EUSz. 2. cikk logikáját követve az uniós értékek jelenlegi helyét az Unió jogi felépítményében. Ebben a fejezetben különösen nagy hangsúlyt fektetek az emberi jogok fejlődésének irányaira az uniós jogban, mint az uniós jog szemléletének, illetve az etikai színvonalának indikátorára. Hasonlóan nagy hangsúlyt fektetek a szolidaritás koncepcionális jelentőségének meghatározására az uniós jogban, amint annak jelentősége napjainkban egyre inkább felértékelődni látszik. A második rész üzenete, hogy az uniós jog, az emberi jogok és az uniós értékek megfelelő együttes értelmezése vezethet el egy igazságosabb Európai Unióhoz, amelynek lehetősége a Lisszaboni Szerződés módosítással megnyílni látszik.

Azzal, hogy a Lisszaboni Szerződés értékekről beszél, és egyúttal elismeri az egyházak és vallásos szervezetek „különleges hozzájárulását” és „nyílt, átlátható és rendszeres” párbeszédet tart fenn velük, az egyházak előtt is megnyílik az ajtó, hogy sajátos ethoszuknak megfelelő álláspontjukat közvetítsék az uniós intézmények felé, minthogy az egyházaknak sajátos küldetése és tapasztalata okán van mondanivalója az értékekkel kapcsolatban. A *harmadik fejezetben* ezen párbeszéd lehetőségeit vizsgálom egyrésztől filozófiai megközelítésben, a vallás európai közéletben történő elhelyezésével, valamint gyakorlati szempontból a strukturált párbeszéd megvalósulása körülményeinek bemutatásával.

A *negyedik fejezetben* a Katolikus Egyház „különleges hozzájárulásának” lényegi részét igyekszem megragadni, ami az Egyház társadalmi (szociális) tanításában érhető tetten. Ebben a részben röviden áttekintem az Egyház társadalmi tanításának jellegét, forrásait, egyes meghatározó dokumentumok főbb hangsúlyait, illetve a társadalmi tanítás alapelveit.

Az *ötödik fejezetben* az uniós értékek, célok és egyes kiemelkedő alapelvek, illetve az Egyház társadalmi tanításának a kontextusát igyekszem feltérképezni, és abból következtetéseket levonni az uniós jog etikai szintjére vonatkozóan.

Megjegyezzük, hogy a dolgozat terminológiai szempontból némileg túlterheltnek tekinthető, mivel az egyes koncepciók, így az értékek, alapelvek, jogelvek dogmatikai

szempontból nehezen elhatárolhatók egymástól, és az egyes rezsimekben más-más jelentéstartalommal bírnak. Ennek az értelmezési nehézségnek a feloldására, illetve a dolgozat értelmezéséhez támogatásként szolgál az alábbi áttekintő táblázat.

	EUSz	EUMSZ	EUAJC	EEJE	Egyház TT	Megjegyzés
európai uniós értéket, jellemzőket kifejező koncepciók						
(emberi) méltóság	2., 21. cikk		Pream., I. cím (1-5. cikk)		Komp. 84., 105., 144., 153.,	Hasonlóan alapvető, meghatározó központi motívum. Eltérő megalapozottság.
szabadság	Pream., 2., 3., 6., 12., 21. cikk	Pream., 4. cikk	Pream., II. cím (6-19. cikk)	Pream., I. fej., 4. jkv. 1., 2. cikk, 12. jkv. 1. cikk	Komp. 48., 135., 137., 140., 143., 199., 200.,	Jelentős hangsúlyeltolódás. Demokráciákban elsődleges fontosságú, míg az ETT szerint célzatos.
demokrácia	Pream., 2., 10., 21. cikk		Pream.	Pream.	Komp. 169., 190., 569., 406., 407. 408.,	Eltérő okokból, de hasonlóan közvetett, korlátozott a két rezsimben; mégis alapértelmezett, együttélési forma.
egyenlőség, megkülönböz. tilalma	Pream., 2., 3., 4., 9., 21. cikk	8., 153., 157. cikk	III. cím (20-26. cikk)	14. cikk	Komp. 111., 146.	Különböző alapállás. Egalitárius szemlélet szemben az azonos méltósággal.
jogállamiság	Pream., 2., 21. cikk		Pream.		Komp. 93., 406., 408.,	EU-ban keveset tárgyalt, mert alapértelmezett, az ETT elismeri jelentőségét.
emberi jogok	Pream., 2., 3., 6., 21. cikk	218. cikk	Pream., 52., 53. cikk		Komp. 106., 159., 388., 365., 407., 494,	EU-ban alapvető – fejlődésen keresztülment – etikai standard, amit az ETT elismer, de a jogok és kötelezettségek egységére hív.
pluralizmus	2. cikk				Komp. 16., 151., 356., 417., 572.,	EU-ban uralkodó hozzáállás. Az ETT a társ. sokszínűséget támogatja, de a kapcsolódó türelmetlen laicitásban kihívást lát.
tolerancia	2. cikk					Nehéz meghatározni a tartalmát. Hívószó. Az EU-ban semleges hozzáállást, elfogadást jelent, az ETT más fogalmakat használ.
igazságosság	2., 4., cikk		31. cikk		Komp., 198., 201., 202., 303., 332.,	Az EU-ban nem (eléggő) hangsúlyos fogalom. Az ETT-ban kiemelkedő jelentőségű.
szolidaritás	Pream., 2., 3., 21., 24., 31. cikk	67., 80., 122., 194., 222. cikk	Pream., IV. cím (27-38. cikk)		Komp. 98., 193., 195, 203., 321., 582.,	EU-ban egyre hangsúlyosabb, ETT-ban hagyományosan központi elem.
cél						

béke	Pream., 3., 8, 21. cikk	Pream.			Kopm., 98., 494., 495.,	Központi cél, hasonló belső tartalommal: fenntartása folyamatos erőfeszítést igényel.
jólét	2. cikk	Pream., 198. cikk	24. cikk	4., 8. cikk	Komp., 170., 172., 174., 303.,	EU egyik legitimizációs tényezője. Az ETT a javak egyetemes rendeltesét hangsúlyozza és a közjó elvét.
(általános) jogelv						
szubszidiaritás	Pream., 5., 12. cikk	69., 352. cikk, 2. jkv.	Pream., 51. cikk		Komp., 160., 185., 189., 187.	ETT alapelve, amelyet módosított tartalommal átvett az EU.
arányosság	5. cikk	69., 276., 296. cikk, 2. jkv	49., 52. cikk			EU etikai megközelítésének egyik fontos eszköze. ETT nem hangsúlyozza.

2) A kutatási eredmények hasznosulásának lehetőségei

Kutatásom *gyakorlati szempontból történő hasznosulásának lehetősége* áttételes módon, de hangsúlyosan jelen van. Nem sokkal a szerződéses válság megoldása után (a Lisszaboni Szerződés elfogadása) az Európai Unió ismét komoly kihívás elé néz, amely – legnyilvánvalóbb formájában – a gazdasági válságban jelenik meg. A válság kezelésére az egyes tagállamok, illetve maga az Unió a közgazdaságtani és politikai folyamatok figyelembevételével igyekeznek megoldást találni. A válságkezelésre adott válaszok, illetve általában az Unió jövőjével kapcsolatos víziók – politikai és gazdasági realitáson túl vagy talán éppen azokat megelőzően – függenek attól, hogy a társadalmaink számára fontos értékeket az európai integráció keretei között tudjuk-e hatékonyabban előmozdítani. Így nem csak a válságkezelés, de a közös európai projekt sikere is függ attól, hogy annak érdekében milyen áldozatokat hajlandók vállalni az uniós polgárok, illetve hogy az integráció fenntartásától remélt előnyök és hátrányok eredője összhangban van-e az európaiságról alkotott felfogásukkal. Ezek alapján az alap kutatásom – jöllehet erős elméleti jellegű megközelítést tartalmaz – gazdasági szempontból is értékelhető eredmények felmutatására törekszik. A disszertáció alapjául szolgáló kutatás hozzá kíván tenni az európai értékvitához, illetve a dolgozat eredményeinek hasznosulása megnyilvánulhat az uniós joggal kapcsolatos szemlélet alakulásában, amely hozzájárulhat a tudomány belső fejlődéséhez.

3) A kutatás eredményeinek összefoglalása

- 1) Az európai uniós jog etikai szempontú elemzése lehetséges és kívánatos azoknak a karakterisztikáknak az összessége alapján, amelyet az uniós jog megvalósulásának egyes aspektusai hordoznak.

- 2) Az európai uniós jog a maga szociológiai, társadalmi, gazdasági és politikai kontextusában értelmezhető, tekintettel arra, hogy az uniós jog végső soron az a közvetítő csatorna, amelyen keresztül az integráció aktuális hangsúlyainak megfelelő döntések kerülnek érvényesítésre.
- 3) Az uniós jog mögött nincs olyan mértékű koherens legitimációs erő, mint az egyes tagállamok belső jogrendszerei mögött, ezért az integrációban részt vevő tagállamok számára szükséges annak állandó definiálása. Ez a legitimációs erő történelmileg a gazdasági fejlődésből és az életszínvonal emelkedéséből fakadt, azonban a döntően gazdasági szempontú legitimáció elérte a korlátait. Ebben a tekintetben az uniós polgársággal kapcsolatos jogfejlődés az európai identitás mint szociológiai valóság megragadására tett kísérletként is értelmezhető. Ezen túlmenően nagyobb legitimáció irányába hatna a versenyszempontok, illetve a szolidaritás és szociális szempontok közötti belső arányosság megteremtése.
- 4) Az uniós jog nagyobb legitimációja érdekében a Lisszaboni Szerződésmódosítás során az alapszerződésben különös hangsúllyal megjelentek az uniós értékekre vonatkozó kitételek (EUSz 2. cikk), egyúttal az uniós értékek megsértése esetére az integráció történetében először szerződésben rögzített szankciórendszer is megjelent (EUSz 7. cikk). Az alapszerződésben rögzítettek túl az uniós értékek mind inkább hangsúlyozásra kerülnek az Európai Uniót övező közbeszédben is.
- 5) Az uniós értékeket tárgyaló cikk (EUSz 2. cikk) elhatárolja egymástól az uniós értékeket és az Európai Unió tagállamait leíró jellemzőket, azonban ezen elhatárolás alapja nem világos, tekintve, hogy mindkét kategória alapvetően értéktartalommal bíró fogalmakat jelenít meg.
- 6) Az uniós értékek szerepének a meghatározása az uniós jog rendszerében egyrésztől nehezen értelmezhető dogmatikai szempontból, ugyanakkor az uniós értékek mögötti rendszeralkotó elemek tetten érhetőek az uniós jog szintjén, úgy is, mint amelyek átszövik az egyes szakpolitikai hozzáállásokat, vagy amelyek szemléletbeli meghatározottságokat jelenítenek meg.
- 7) Az uniós értékek, illetve jellemzők közül az uniós jog vonatkozásában kiemelkedik az emberi méltóság, egyenlőség, emberi jogok tiszteletben tartása, valamint a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, a szolidaritás, az egyenlőség, beleértve a nők és férfiak közötti egyenlőséget. Jóllehet ezeknek az értékeknek a tartalma nem objektív valóság, hanem azok interpretációja az adott helyzethez kötötten változik és így akár ellentétes irányú (politikai) érvelések hivatkozási alapjává is válhatnak.

- 8) Az egyes értékek tartalmát nem lehet a társadalmi, történelmi, kulturális kontextustól és filozófiai alapállástól elvonatkoztatva értékelni. Az európai kontinens fejlődése nem eredményezett egy olyan egységes homogén társadalmi közeget (demos-t), ahol az értékekkel kapcsolatban ugyanazok az értelmezések merülnek fel, illetve ugyanazon hangsúlyok mentén lenne meghatározható az egyes értékek belső tartalma. Bár az Európai Unió tagállamai kulturális-civilizációs értelemben azonos fejlődési pályát futottak be, az egyes társadalmak szintjén megjelenő különböző értékprioritások feszültségekhez vezethetnek, valamint könnyen szolgálhat az értékekre történő hivatkozás politikailag motivált argumentációk alátámasztására is. Összességében az értékek növekvő jelentősége pozitív tendencia az integráció szempontjából, azonban figyelembe kell venni az azonos struktúrák mögött felsejlő differenciáltabb tartalmakat.
- 9) Az uniós jog etikai színvonalával kapcsolatosan elfogadott értékelési szempontrendszer az alapvető jogok (emberi jogok) védelmi szintjének megvalósulásával áll kapcsolatban az általános felfogás szerint. Ebben a tekintetben az integráció kezdetétől számítva jelentős fejlődésen ment keresztül az uniós jog, amely folyamattal kapcsolatban fontos újításokat tartalmaz a Lisszaboni Szerződésmódosítás (EUSz 6. cikk).
- 10) Meghatározó jelentőségű az uniós jog etikai dimenziójának értékelése szempontjából az integráció emberképe (antropológiai szemlélete), amelyre a jogszabályok tartalmi hangsúlyai és az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata alapján következtethetünk. Ez alapján az uniós jog az emberre még mindig elsősorban mint a gazdaság alanyára (illetve fogyasztóként) tekint, még ha ebben a szemléletbeli hozzáállásban némi elmozdulás is figyelhető meg a fokozódó alapjogvédelmi érzékenységből adódóan.
- 11) Európában az (uniós) jog emberképét végső soron az alapvető jogok (emberi jogok) értelmezése határozza meg az egyes konkrét élethelyzetekre vonatkoztatva, így tekintettel az ezen a területen zajló folyamatokra, az Európai Unió hozzáállására igen nagy hatással van a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság joggyakorlata, amely csak fokozódni fog az EU Emberi Jogok Európai Egyezményéhez történő csatlakozásával.
- 12) Az alapjogok értelmezése, különös tekintettel azokra a helyzetekre, ahol egymással konkuráló alapjogi érdekek fogalmazódnak meg, filozófiai előfeltevések függvénye. Jelenleg Európában kizárólag az olyan filozófiai alapfeltevések jelenhetnek meg legitim módon az egyes értelmezési határhelyzetek feloldásánál, amelyek a szekuláris racionalitás talaján állnak (kiszorítva a vallásos megalapozottságú argumentációkat).

- 13) Mindezeknek az előfeltevések figyelembevételével megállapíthatjuk (lásd: 9-12. pont), hogy az emberi jogi doktrína az az eszköz az európai integrációban, amely segítségével a közélet egésze választ kíván találni az ember életével kapcsolatos határhelyzetekből adódó döntési helyzetekre, amellyel kapcsolatos végső felelősséggel tehát a jogtudomány – különösképpen a nemzetközi bírói fórumok bírái – vannak felruházva. Azaz az emberi élet végső dolgaival kapcsolatos autoritás a jogtudósok kezébe helyeződött (át).
- 14) A Lisszaboni Szerződés egyházügyi cikkével (EUMSZ 17. cikk) az Európai Unió lazítani kívánt ezen a fenti értelmezési monopóliumon (lásd 13. pont) és alapszerződési szinten rögzítette, hogy nyílt, átlátható és rendszeres párbeszédet tart fenn az egyházakkal és vallásos szervezetekkel. Ezzel – igen korlátozott mértékben, de – megnyitva az utat az olyan érvek európai közszférában történő megjelenése előtt, amelyeknek a háttérében a vallásos hit is inspirációs elemként jelenik meg.
- 15) Az egyházügyi cikk alapszerződésbe történő beiktatása értelmezhető egy legitimációs törekvésként is, mely során az EU formális jogi szinten intézményesíti az egyházakkal és vallásos szervezetekkel történő párbeszédet (strukturált párbeszéd), amely igény különösen az Unió keleti bővítését (Európa újraegyesítést) követően merült fel hangsúlyosan.
- 16) Az egyházaknak és a vallásos szervezeteknek a társadalom működésére vonatkozó sajátos ethoszuknak megfelelő szempontok közvetítése során (strukturált párbeszéd) figyelemmel kell lenniük az Európai Unió intézményeinek szekularizált jellegére. Ennek megfelelően az egyházak kötve vannak, és meg kell tanulniuk az európai intézmények sajátos nyelvezetét ahhoz, hogy a párbeszéd jöhessen létre köztük és az uniós intézmények között. Mindez azt jelenti a gyakorlatban, hogy az egyházaknak transzformálniuk kell sajátos szempontjaikat, és az Európai Unió intézményes döntéshozatali struktúráiba illeszkedve, így esetről-esetre lehetnek képesek az egyes folyamatok befolyásolására.
- 17) Az uniós jog etikai vonatkozásai és a Katolikus Egyház társadalmi tanítása között felfedezhetünk olyan közös elemeket, amelyek egy irányba mutatnak. Ezek közül kiemelkedik a béke a szolidaritás, az emberi méltóság, az emberi jogok tisztelete, a társadalmi igazságosságra való törekvés, a vallásszabadság, valamint a szubszidiaritás mint társadalomszervezési elv.
- 18) A szolidaritás az uniós jogban egy rendkívül sokat hivatkozott koncepció, amelyhez való hozzáállás elvezethet annak az uniós jog általános jogelvként történő elismeréséig.

- 19) Az uniós jog és az Egyház társadalmi tanításának átfedése körében az egyik legmarkánsabb elem a béke központi elemként történő kezelése. A béke fenntartása az integráció létrejöttékor alapvető motívumként jelent meg, illetve napjainkban is központi szerepet tölt be az Európai Unió közös kül-, és biztonságpolitikájának megvalósulása során, amely politikának a hatékonysága és koherenciája jelentősen javult a Lisszaboni Szerződésmódosítás következtében. Hasonló a békével kapcsolatos felfogás az Unió és az Egyház megközelítésében abból a szempontból is, hogy a békére nem egy elérhető állapotként tekintenek, hanem egy állandó erőfeszítést igénylő valóságként, amely összefüggésbe hozható a (fenntartható) fejlődéssel. Az Európai Unió a fejlesztéspolitikáján keresztül elismerésre méltó erőfeszítéseket tesz a nemzetközi fejlődésért, még ha ezt nem is minden önérdék nélkül teszi.
- 20) Az EU jog etikai vonatkozásai és az Egyház társadalmi tanítása közötti eltérő hangsúlyok közül kiemelkedik társadalmi célokként meghatározott „jólét” és a „közjó” közötti különbség. Míg az előző az Unió egyik alapvető céljaként (EUSz 3. cikk (1) bekezdés) alapvetően gazdasági jellegű fogalmat takar, amely anyagi értelemben tárgyasul az uniós polgárok vonatkozásában, addig a közjó egy sokkal komplexebb fogalom, erősebb közösségi attitűddel, és a személy legteljesebb értelemben vett kibontakoztatását (beleértve a transzcendens dimenziót is) érintő feltételek megteremtésének az igényével rendelkezik.
- 21) További eltérés az EU jog és az Egyház társadalmi tanítás között egyenlőségről alkotott felfogás különbözősége. Míg az uniós jogi szemlélet középpontjában egy egalitárius szemlélet áll, addig az Egyház minden ember egyenlő és sérthetetlen méltóságát állítja a középpontba, nem tagadva ezen túlmenően a természetes különbözőségeket, akár a férfi és a nő vonatkozásában sem.
- 22) A leghangsúlyosabb eltérés az élet védelmével kapcsolatban – annak kezdetét és végét egyaránt számításba véve – jelenik meg, amellyel összefüggésben az Egyház következetes álláspontja és az uniós jog által elismert tagállami gyakorlatok igen távol esnek egymástól, jóllehet a Brüstle ügyben az Európai Unió Bírósága az emberi embrió méltóságát a lehető legkorábbi időponttól kezdve elismeri (a szabaddalmi joggal összefüggésben).
- 23) Az uniós jogot formáló jogi alapelvek háttérében jogi, etikai, erkölcsi vallási kultúra állt, azonban közelmúltat jellemző időszakban – különösen 2004-től – ezeknek a koncepcióknak a tartalmi jellegzetességei úgy módosultak, hogy sem természetes sem közös megegyezésen alapuló új tartalom nem pótolta az eredetileg benne szereplő értékeket. Így az Unió által megfogalmazott és elfogadott klasszikus koncepciók tartalmi válsága folyamatosan veszélyforrássul szolgálhat a közelebről meg nem határozott elvek politikai jelentéstartalma

vonatkozásában. Ennek köszönhetően az eredetileg az Unió stabilitását szolgáló alapelvek könnyen a folyamatosan változó politikai törekvések, kezdeményezések és irányok eszközeivé válhatnak, ahogyan gyakran azzá is váltak, ahogy azzal több esetben szembesültek a tagállamok a válságban.

A röviden összefoglalt probléma megoldásául – amelyre dolgozatunkban részben próbáltunk rámutatni – határozott és kiegyensúlyozott megoldással szolgálhatnak azok a letisztult alapelvek, amelyek mentén az európai kulturális jogi és erkölcsi berendezkedés kialakult, amelynek letéteményesei voltak azok a kiemelkedő személyek, akik az európai integráció létrehozásán fáradoztak, valamint azok az örök alapelvek amelyek mind a mai napig megtalálhatóak különös képen a Katolikus Egyház természetjogra épülő társadalmi tanításban, amelyre igyekeztünk a korábbiakban kellő hangsúllyal rámutatni.

IV. A dolgozat témakörében született publikációk

- 1) A szolidaritás koncepcionális jelentősége az Európai Unió jogában. Európai Jog, 2013. szeptember.
- 2) Religion and the public order of the European Union. Néhány megjegyzés Ronan McCrea monográfiájának ismertetése nyomán. Iustum Aequum Salutare, 2012/2. szám. 267-273.
- 3) Az Európai Unió és a vallás kapcsolata: Változó tendenciák és új kihívások. In Szabó Marcel - Lános Petra - Gyeney Laura (szerk): Uniós szakpolitikák. Budapest: Szent István Társulat, 24-40. ISBN 978 963 277 398 8. Könyvfejezet.
- 4) Az Európai Bíróság ítélete az emberi embrió fogalmáról és védelméről - A biotechnológiai találmányok szabadalmazhatóságának kritériuma. Jogesetek Magyarázata, 2012/1. 101-106.
- 5) A közös kül- és biztonságpolitika alapjai. In Szabó Marcel - Lános Petra - Gyeney Laura (szerk): Az Európai Unió jogi fundamentumai. Budapest: Szent István Társulat, 2012. 160-171. ISBN 978 9632773520. Könyvfejezet.
- 6) A belső piac és az alapjogok. In Szabó Marcel - Lános Petra - Gyeney Laura (szerk): Az Európai Unió jogi fundamentumai. Budapest: Szent István Társulat, 2012. 315-323. ISBN 978 9632773520. Könyvfejezet.
- 7) Szolidaritás az Európai Unióban. In Tóth Tihamér (szerk): Régi-új dolgainkról, ember a gazdaságban 120 éves a Rerum Novarum. Budapest: Pázmány Press. 2012. ISBN 978-963-308-068-9. Konferenciakötet.

- 8) Az Európai Unió és a keresztény egyházak. In Szabó Marcel - Lánkos Petra (szerk.): Az Európai Unió szakpolitikái. Budapest: Szent István Társulat, 2011. 27-40. Egyetemi jegyzet.
- 9) A belső piac és az alapjogok. In Szabó Marcel (szerk.): A belső piac joga. Budapest: Szent István Társulat, 2011.; ISBN 978 963 277267 7. 97-112. Egyetemi jegyzet.
- 10) Dual Citizenship in the Context of International, European, and Constitutional Law. 2011. Elektronikus könyv és CD kiadvány. 2010.
[http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/06_ustavko/Punkosty_Andras_%281835%29.pdf]
- 11) Az európai integrációval kapcsolatos alkotmányos kihívások egyes közép-európai államokban. In Edrős Zoltán (szerk.): Törésvonalak. Pécs: PTE BTK Kerényi Károly Szakkollégium, 2011. 456-474.; ISBN978-963-642-388-9. Elektronikus könyv.
[<http://hu.scribd.com/doc/69714652/Toresvonalak-konferenciakotet>]
- 12) Identitás, vallás, jövőkép – Az Európai Unió jogának tükrében. A Szív, 2011. január 97. évf. 1. szám 25-30. Publicisztika.
- 13) Constitutional Changes and the role of the Constitutional Court in Hungary with regard to the accession to the EU, Obiter Dicta, 2010. június 1, 2. évf, 26-27. Publicisztika elektronikus kiadványban.
- 14) A szakmai kamarák tevékenységének megítélése a közösségi és a magyar versenyjogban. GVH honlapján publikált tanulmány. 2006.
[http://www.gvh.hu/domain2/files/modules/module25/pdf/print_4448_h.pdf]